

ПРОЕКТ

„ОБРАЗЪТ ЗНАК НА АСПАРУХОВСКИЯ СВЯТ”

на изследователски ученически екип от Средно училище за хуманитарни науки и изкуства
„Константин Преславски” – Варна

в състав Александра Железова, Весела Тодорова, Иван Кънев, Мая Рулинска, Михаела
Паргалозова и Ния Козлева

с ръководители Елеонора Николова и Марина Стоилова

От 2007 година в село Аспарухово със старо име Ченге се провежда уникалният училищен проект за фолклорна експедиция, в който авторите са дългогодишни участници. Селото е било дервентджийско - жителите му са охранявали прохода, а в замяна са имали по-специален статут в Османската империя. Това им е позволило да съхранят идентичността си и самобитните си фолклорни традиции.

Вече десет години ученическият екип се завръща в Аспарухово не само като изследователи, но и с мисията на наследници. За младите хора местната фолклорна култура е безценна, защото я познават и приемат за своя, обещаха си да я съхраняват. Но именно това градено с години отношение създава методологични проблеми за научната работа в селото. Затова тазгодишният проект, с който екипът печели първа награда за четвърта поредна година в Ученическият институт на БАН, има нов подход – подбрани са иновативни методи, за да се изрази ученическата позиция и роли в Аспарухово. Те са превърнати в инструмент на това изследване и в негов обект на наблюдение. В проекта аспаруховският фолклорен свят е обоснован като цялостна система от идеи, а младите градски хора като неизменни участници в нея. Същинската цел на проекта е да се наблюдава процесът на онаследяване не на местната култура, а на образа знак, тоест на представата за нея. Изследването се състои от три части, които са жанрово и методологично различни с цел да обхванат възможно най-пълна картина.

В първата композиционна част основна тема е онази форма на разказването, която представлява специфично преживяване на реалността и е акт на нейното постоянно конструиране и реконструиране - живият разказ. Включени са шест документални разказа за работата на учениците по време на Деветата лятна тазгодишна фолклорна експедиция, в които те споделят преживяното и наученото от срещите с информаторите в Аспарухово, оценяват изпълнението на изследователските си задачи. Разказите са запазени във вида, в който са създадени и са свързани с кратки авторефлексивни коментари, съпоставящи ги с теренната информация, която те реконструират. Така се проследява образът на Аспарухово в представите на съвременните млади хора – показва се какво те възприемат, виждат, помнят от фолклорния свят, кое в него е полезно и ценно за тях и как то заживява в съзнанието им.

Втората част на разработката поставя идейния си акцент върху знаците, които ченгенската общност използва, за да предава акумулиран смисъл, да пресъздава образ на света. Именно в тази част проектът постига своята авторефлексивност, като предизвиква уменията на авторите да разкодират, тълкуват и обобщават достигнатото ново знание в общ анализ.

За първи път са създадени точни дигитални схеми на шевиците на изследваните 16 местни ризи. Това е от една страна етнографски значимо и изпълнява важната цел на фолклорната експедиция да се архивират тези автентични шевици. От друга страна, така се пресъздават традиционните знаци, стандартизират се и учениците се превръщат в техни съхранители. Описани са и са анализирани, за да се разчетат значенията им и те да се прибавят към образа на Аспарухово у младите хора. Оказва се, че описанията им постигат сходни представи. Затова те са обобщени в разкази-описания за всяка отделна част от шевиците на ризата.

В третата част на проекта са включени пет визуални есета - като още един специфичен нов метод на доклада те са създадени в абсолютна свобода и това ги превръща в документален обект на изследването. Визуалното есе като модерна негова форма дава нови възможности на изследователския екип да преосмисли връзките свят-образ и слово-образ. Така се установяват зависимостите между елементите на изследваната реалност и се достига до пълнота на открития смисъл. Визуалното есе е отлична възможност да се съберат чрез асоциация концепциите за образ и знак на аспаруховския свят и те да се представят в една свързана цялост, в идея за Аспарухово. Със заключението се предлага единен знак на Аспарухово, който обобщава изследваните представи.

Те са наблюдавани по време на тазгодишната Девета фолклорна експедиция, посветена на живите разкази, която показва, че градските млади хора виждат друг, интригуващ ги образ на Аспарухово. Той се оформя в общуването с възрастните хора и при срещата им с традиционната българска култура. За да изградят нейния образ, в първата част на проекта авторите споделят експедиционните си впечатления в свои разкази и превръщат себе си от субекти в обекти на изследването. Така прилагат новия авторефлексивен метод на проучване.

Първият разказ е кратък, започва документално и представя импровизирано теренно интервю на улицата. Но срещата с възрастната жена е открито като събитие, което превръща разказа в лично преживяване. Споделеното от информатора превзема вниманието на Мая, кара я да мисли за своето семейство, да съотнесе изследователската ситуация с живота и себе си. Мая избира да говори за начина да станеш част от общуването с другия, като го изслушаш и го възприемеш подобен на себе си.

За разлика от това нейно малко лично преживяване, следващият разказ представя света на Аспарухово като голямо събитие, преживяно от експедиционната група. Разказът на Ния и Михаела е създаден в съавторство и показва как принадлежността им към общ екип ги кара да изживяват заедно и да създават общ глас за колективния образ на Аспарухово. В него се преплитат наученото и представите за *преди* със събитията в настоящата експедиционна работа. Според текста момичетата осъзнават, че са част от процеса на онаследяване на знание и сътворяване на образ за Аспарухово. Всеки информатор добавя ново парченце от представата, която в паметта им се сглобява и съхранява като ценност.

Със същата документална тежест и още по-задълбочена структурираност на разказа и на получения образ продължава Весела. Тя реконструира и преосмисля наученото в Аспарухово. Отново експедиционната последователност от изследователски събития е обща рамка на текста ѝ, който представя един завършен образ на Аспарухово като пространство на ритуала. Весела показва възможността си да оценява, да свързва познанията си и да интерпретира. Важен сюжетен момент в нейния разказ са обичаите, сред които е открит кукерският, изследван от екипа ни през февруари тази година. В своя автентичен вид кукерите без маска продължават да съществуват и са доказателство за живите традиционни усилия на местната общност да извика доброто, като прогони злото и заедно гарантира добра житейска промяна. „Всичко е ритуал“ - цитира Весела думите на дългогодишната ни информаторка Атанаска Мъглева. Той представлява процеса на формиране на образ за реалността, при който тя се интерпретира в логиката на човешкия живот.

В контраст с документалните разкази стои следващият текст, представящ пребиваването в Аспарухово като приключение. Иван създава изследователски дневник без етнографска конкретност, но със забележителна пространствено-времевата точност. Този способ на разказване, който разкрива единствената мъжка представа сред авторския екип, е различен с това, че вместо за митичното Аспарухово, което се намира някъде и в което нещо се е случвало някога, се говори за действителността и настоящето там. Задачата, върху която Иван е работил през тазгодишната експедиция - да създаде маршрути за културно опознаване на селото му дава и един друг поглед към изследователската ситуация – информацията за миналото на селото и отминалият неопределен образ е необходим за него дотолкова, доколкото да може да разбере и опознае по-пълноценно мястото. Тази специфична авторефлексия под формата на дневник е силно субективна и вече не е реконструкция на миналото, а съзнателен опит да се сътворява бъдеще.

Последният разказ в първата част на проекта е на Александра - тя споделя впечатленията си от теренно интервю с баба Петрана. Също избира индивидуалния подход към преживяното и се стреми да събере минало и настояще в смислов синтез. В текста липсва цялостна документалност, но образът на Аспарухово се откроява в неговата абстрактност и интуитивна чувственост.

Втората част на изследването е озаглавена "Знакът", защото в него за втора година се продължават наблюденията над символите в ченгенските шевици по мъжката и женската риза.

Описват се с цел да се обобщи типичният вид на шевиците на общо 16 паспортизирани по време на Деветата лятна експедиция в Аспарухово ризи, от които две са мъжки.

Ризата е онази част от носията, която заради прекия си допир до човешкото тяло има основната функция да предпазва от злото, проникнало въпреки защитната сила на връхната дреха. Шевицата на ризата се състои от *три части* - огърлие, ръкав и поли, които ченгенката е избродирала с различен бод, цвят и форма, за да изрече силно пожеланото - онова, което най-много липсва в живота. Всяка шевица има свое послание в него в зависимост от местоположението си.

Заради разположението си върху гърдите и сърцето огърлието защитава живота и насочва към женската утроба. Шевицата му варира по форма, цвят и символика в четири разновидности:

- с основен елемент *трапец* - то пожелава здраве и пълноценен, нов живот, който да наследи и опази родовата истина за света и мястото на човека в него;
- с основен елемент *успоредник* - това огърлие съдържа като главна фигура ромба. Той символизира връзката между мъжкото и женското начало, знак е на семейството, което човекът трябва да създаде;
- с основен елемент *триъгълник* - означава християнското триединство, съвършенството на доброто и на семейното огнище;
- с основен *флорален елемент* - символизира чрез красотата на природата плодородие и благоденствие.

Използваните в шевиците на ризите цветове са черен - символ на земната сила и на човешкото битие, червен - символ на пълнокръвния живот, розов - на ново, младо и красиво начало, зелен - на неспирния природен кръговрат, на плодородие и син - на безкрайността и спокойствието на установения от ценностите смисъл. Сред тези багри най-важно е синьото, с което ченгени синкосват ризите и ръчениците си, защото то е цветовият знак на техния свят, ограден в жив образ от бистрата чистота на планинската вода и лазурната слънчева синева на дълбокото небе.

В доклада си за първи път се наблюдава обобщеният модел на мъжкото огърлие, което е интересно с преобладаващите два основни цвята - червен и черен, както и с основната стилизирана флорална четирилистна фигура, наподобяваща кръст и символизираща единството на природните стихии. Кръстът е знакът на земния център. Той е потвърден и от специфичния брой елементи - 14, като удвояване на числото 7 изразява нравствената мъдрост, която мъжът притежава като опора на рода. Третият цвят в мъжката шевица - жълтият, пожелава животворна светлина и сигурност в житейския път. Така шевицата защитава мъжа и съхранява силата му да се грижи за семейството.

Символиката на ръкава е обвързана с труда. Поредицата от флорални фигури с хиксовидна форма и няколкото прекъснати линии над нея пожелават плодородие и гарантират защитата му. Изобилието на добро и красота е означено от цветна пампулка върху ръба. Различни по кройка и шевици са женският и мъжкият ръкав. Женският ръкав е разкроен по подобие на ризата и е предимно тъкан, тоест украсата му е втъкана в платното, което се приготвя специално, а не се бродира. Основната втъкана флорална фигура е същата, която се втъкава в ченгенската престилка. Открихме и една риза с бродиран ръкав - неговата шевица е по подобие на тази на полите. Мъжкият ръкав е с бродирана шевица, която повтаря основен елемент от огърлието. Изводът ни е, че функцията на украсата по ръкава е да удвои основното благопожелание на дрехата.

Полите са специфични за женската риза и са разположени в долния ѝ край - в близост до земята те са връзка с нейната мощна сила за предпазване от злото. Основни елементи на тази шевица са плътната черна основа от ромбове и фигурата бой.

Боят има четири варианта - голям, среден, малък и страничен. Големите бойове са само два, разположени са в задната част на полите и в средата представляват стълб, който разполовява фигурата на две симетрични части - огледални образи на цветя, благопожелавачи плодородие. Стълбът визуализира Дървото на живота и рогатия образ на Богинята-майка, които са знак за центъра на света. Средният бой притежава същите характеристики като тези на големия, но е силно стилизиран, без ясно открити, а със сливащи се части. Типичният *малък бой* се състои от огледални образи на цветя - символи на красота и плодородие. Цветните му върхове са специфичният му детайл. Страничният бой е разновидност на или обобщен вариант другите видове бойове, защото съдържа техни елементи. Разполага се по страничните ръбове на ризата, за да обхване предната страна на дрехата, означаваща бъдещето и задната ѝ част - миналото в единна същност на човешкия живот. Бойовете пресъздават трите слоя на света - подземния, земния и небесния - и правят жената важна връзка между тях, която ги съхранява и ги вмества в същността на битието. Затова в шевицата, създадена от нея, се побира богатството на вселената, живота и рода.

В третата част на изследването се търси връзката между знака и образа на Аспарухово. За тази цел е използван новият в социалните науки метод на визуалното есе, чрез който се разкрива как се преживява светът Аспарухово, как той се разбира и се говори за него. Всеки от авторите свободно избира важни образи и думи, за да изкаже смисъла на наученото в Аспарухово и на своето присъствие там. Оказва се, че всички са избрали шевицата на женската ченгенска носия като централен образ в своите есета и са потърсили нейната връзка с природния свят в селото. Този избор не е случаен – съпоставяйки природата, която човекът обитава и на която е подвластен с дрехата, сътворена от човека за човека, символизираща силата му да преобразува полученото от света в своя полза, учениците разкриват универсалното си отношение към Аспарухово. Създадени в абсолютна свобода, петте визуални есета от последната част на проекта се превръщат в обект на изследването. Тази негова модерна форма дава възможност да се съберат концепциите на всички автори за образ и знак на аспаруховския свят и да се представят в една свързана идея за Аспарухово.

В заключението на това изследване е формулирана теза за това кой е най-често повтарящият се знак в ченгенската носия и какъв образ за фолклорния свят представя той. „Фигурата ромб – символ на мъжкото и женското начало, които в единството си образуват семейството, пожелава щастлив семеен живот. В повторението си тя кодира паметта за рода, символично означава света с четирите му посоки и носи посланието за човешката предопределеност - да се открива противоположна същност и чрез любов двете да се събират в една неизменна цялост, в свят, където се създава живот и се гарантира бъдещето му.” Този автентичен знак, закодиран в традиционната дреха, който е разчетен, се оказва общочовешки, вечен и необходим във всяка епоха.

Авторският принос е в избора и усилието да се потърси такъв знак на аспаруховския фолклорен свят, който да го приближи до съвременните млади хора. С проекта се продължава научната дейност на учениците от това варненски училище да описват, анализират и представят резултатите от деветгодишната експедиционна работа на единствената подобна фолклорна експедиция, като се допълва научният ѝ архив с наблюдения върху местната фолклорна носия и се изготвят схеми на шевиците. Нова е методологията на работата - за първи път тази година от субекти в научното изследване авторите се превръщат в негови обекти - така те постигат разбиране за собствената си роля в Аспарухово, като я преживяват.